

ARKKITEHTUURIN ASEMESTA SUOMESSA

Matti Rautiola

Artikkeli perustuu alustuksiin ja keskusteluun Moniääninen suunnittelu –seminaarissa 3.12.2005.

Arkkitehtuuri Suomessa

Meitä edeltävät sukupolvet ovat nostaneet suomalaisen arkkitehtuurin ja kaupunkirakentamisen maailmanmaineeseen. Arkkitehtuuri on arvovaltaisten asiantuntijoiden mukaan kulttuurivientimme ylivoimaisesti tunnetuin ja vaikuttavin laji kautta aikojen. Referenssimaininnat kansainvälisissä tutkimuksissa ja julkisissa puheenvuoroissa ovat maamme pienuuteen verrattuna hämmästyttävän monilukuisia. Yhteiskuntamme tuottamia arkkitehtuuritekoja on seurattu maailmalla herkeämättä alan julkaisuissa ja ammattikunnan parissa. Saavutetusta maineesta johtuen asiantuntijoidemme puhevalta kansainvälisessä arkkitehtuurikeskustelussa on ollut itseoikeutettu ja puheenvuorot tarkkaan seurattuja.

Kuitenkin jo nyt on nähtävissä, että kehityksen terävin kärki on siirtymässä muualle kuin Suomeen. Muutokseen on monia syitä. Mm. ylinormatiivinen toimintaympäristömme, suurten yksiköiden rationalismiperiaate, arkkitehtuurikulttuurin marginaalisesta asemasta johtuva arkkitehtipalveluiden alhainen käyttöaste ja hintojen kilpailuttaminen epäterveelle tasolle ovat lähes lamauttaneet alan kehystoiminnan. Seuraava uhkatekijä lienee koulutuksen ”normalisointi” alan ulkopuolelta tulevien kriteerien perusteella.

Tällä hetkellä suomalaisen arkkitehtuurin tekijät eivät kykene saavuttamaan kansainvälisessä toiminnassa edes lähinaapureidemme volyyymiä. Tällä on seurausvaikutuksensa erityisesti rakennusalalle, mutta myös laajasti yhteiskuntaan sekä kansalaisten päivittäin kokemaan ympäristön laatuun. Olisi suurta tuhlausta jättää käyttämättä jo aiemmin saavutettu asema, puhumattakaan rakennettujen saavutusten marginalisoimisesta tai suoranaisestä hävittämisestä.

Mihin arkkitehtuuria tarvitaan?

Eurooppalaiset kaupungit ovat kilpailleet keskenään jo pitkään maineesta ja laadusta. Ne ovat palkanneet kansainvälisiä konsultteja ja arkkitehteja tunnistamaan ympäristönsä voimatekijöitä ja ominaispiirteitä. Suomi on EU:n jäsenenä samassa kilpailussa mukana, halusi tai ei. Perifeerinen asemamme ja ankara ilmastomme eivät anna anteeksi mielikuvavirheitä. Suomeen houkutellaan osajien parhaimmista työkentelemään ja asumaan, mutta meiltä puuttuvat lämpimän ilmaston, lyhyiden etäisyyksien ja vanhan kulttuuriympäristön tarjoamat edut. On vakavasti syytä pohtia, onko Suomessa ja suomalaisissa kaupunkiympäristöissä tehty riittävästi kilpailuasetelman parantamiseksi, tai edes sen säilyttämiseksi.

Arkkitehtuuria on moitittu elitistiseksi. Arkkitehtuurin historiaa on kirjoitettu kartanoiden, palatsien, pääkonttoreiden, monumenttien ja pääkaupunkien kautta. Vallanpitäjät ja mahtimiehet ovat toteuttaneet unelmiaan erilaisin motiivein. Vallan arkkitehtuuri on yleensä helppo tunnistaa. Se on suurempaa, korkeampaa, etäisempää, kiiltävämpää, kestävämpää ja

kalliimpaa kuin alamaisten arkkitehtuuri. Vastakysymys kuuluu, mitä sitten onkaan demokratian arkkitehtuuri? Onko se kaupunki- ja rakennusstruktuuri, joka tarjoaa kansalaisille ja organisaatioilleen toimintaympäristön, tiloja ja paikkoja toimintaan ja inhimilliseen kohtaamiseen? Onko se ympäristö, jonka merkitykset ihmiset voivat kokea omikseen?

Rakennettu ympäristö on käyttäjiensä omaisuutta. Merkitykset syntyvät historiasta ja tarinoista. Hyvää ympäristöä ei synny ilman yhteiskunnan osallistumista eikä tukea. Laatu edellyttää yhteiskunnan ja sen jäsenten tietoisia päätöksiä ja panostusta. Arkkitehtuuria on olemassa vain, jos yhteiskunta sitä haluaa. Pelkästään arkkitehtien voimin se ei synny eikä säily. Musiikkia voi säveltää ja soittaa vaikka kukaan ei kuuntelisi. Tauluja voi maalata niin kauan kuin raha riittää maaleihin ja kankaaseen. Runoja voi kirjoittaa pöytälaatikkoon, mutta arkkitehtuurin tekemisessä taiteilijan rahat loppuvat jo ennen kuin edes suunnitelma on valmis.

Arkkitehtuuri yhteiskunnan arvoindikaattorina

Tosi kaupunki on prosessi, ei projekti. Se rapistuu, vanhenee ja sairastuu tai kasvaa, tervehtyy, uusiutuu ja muuttuu elävän organismin tavoin. Mitä tiheämpi inhimillinen keskittymä, sitä kiihkeämpi on muutos elävän toiminnan seurauksena, mitä sallivampi ympäristö, sen luovempi ilmapiiri. Ristiriidat syntyvät näiden ilmiöiden tulkinnosta. Fyysisten tilojen ja ympäristöjen rakentamista perustellaan ensisijaisesti toiminnallisilla tarpeilla, mutta tahtotila syntyy myös osoitukseksi yhteiskunnan arvostuksista ja arvovakennelmista. Rakennettu ympäristö on väistämättä kulttuurinsa kuva. Yhteiskunta kansalaisineen, yrityksineen ja organisaatioineen jättää ympäristöön jälkiä, joihin dokumentoivat pisimmillään vuosisadoiksi päätöksentekijöiden arvot tai niiden puutteet. Kaupunki on toki aina kulttuuriympäristöä, mutta varsinainen haaste on oivaltaa, mikä tekee kaupungista hyvän kulttuuriympäristön. Tai tarkemmin, mikä tekee kaupungista omaleimaisen ja luovan, ainutlaatuisen ja arvokkaan, asukkailleen laadukkaan, turvallisen ja terveellisen, inhimillisen kohtaamisen juurevan paikan sekä vierailijoille houkuttelevan, unohtumattoman kokemuksen?

Katsojasta riippuen arkkitehtuurista syntyy useita tulkintoja. Käsite kioskirjallisuus sisältää sanan kirjallisuus vaikka tuotteet eivät ole verrattavissa klassikoihin. Maalaus ei aina ole taideteos. Kaikki musiikki ei ole taidetta. Arkkitehtuurinkin kirjo ulottuu monumenteista arkirakentamiseen ja sattumanvaraisiin onnistumisiin. Runous voi löytyä vaatimattomasta pihapiiristä ja toisaalta valtiovallan monumentaalihankkeet saattavat mahtipontisuudessaan ylittää uskottavuuden rajat.

Yhdyskuntien uusia haasteita

Millä perusteilla rakentamispäätöksiä tehdään? Syntykö menestyvä laatu-yhteiskunta yritystoimintaa suosivasta ympäristöstä vai aukottomasta sosiaaliturvasta, verovapaudesta vai korkeatasoisesta koulutusjärjestelmästä, sivistyksestä vai menestyvistä urheilijoista? Ovatko imago ja identiteetti yhtenevät? Olemme ylpeitä Nokiasta, mutta tuskinpa Nokia olisi veroisensa brändi, jos sen kotipaikka olisi Suomen Espoon sijasta Venäjän Murmansk. Yritykset brändäävät tuotteensa, ylläpitävät yritysimageaan ja johtavat

henkilöstöään määrätietoisin mielikuvin, esimerkiksi rakennetulla ympäristöllään.

Tämän päivän kaupunkisuunnittelu on sekä visionääristä että pirstaleista. Keskukset keräävät väestöä sekä taloudellista toimeliaisuutta ja kasvavat, samalla, kun pienillä paikkakunnilla ja maaseudulla kehitys voi kulkea alaspäin. Kasvua on ollut perinteisesti helppo hallita kaavoituksella, mutta laskevan kehityksen hallinta aiheuttaa ongelmia koko kunnallishallinnolle. Kansalaisen on vaikea nähdä, millä keinoilla näitä kehityssuuntia hallitaan, kun kaavoitustoimi ei niitä ole etukäteen voinut tunnistaa saati ohjailla. Asemakaavat voivat olla vanhentuneita ja toisaalta uuden, laajan ja kokonaisnäkemyksellisen kaavan aikaansaaminen voi kestää vuosia. Viranomaisten ja taloudellisten toimijoiden tavoitteet eivät välttämättä kohtaa eikä rakentamistoimenpiteitä synny yhteiskunnan demokraattisen koneiston osoittamille sijoille. Elinkeinoelämän markkinaorientoitunut suunnittelu voi synnyttää erillisiä kehityshankkeita tai yksittäisiä projekteja, joilla on strateginen vaikutus yhdyskunnan kehitykseen. Arvokkaiksi koettuja ympäristöjä saatetaan purkaa tai ahdistaa uusilla rakennushankkeilla niin, että harmoniset kokonaisuudet muuttuvat tunnistamattomiksi fragmenteiksi. Suurimittakaavaiset superhankkeet voivat iskeytyä keskelle asettunutta yhdyskuntarakennetta yllättäen ja tuhovoimaisesti kuin ydinlataukset. Yritykset vaihtavat omistajaa, toimialaa, toimitilaa, paikkakuntaa ja maata jopa muutaman vuoden välein, jolloin ei synny oman toimintaympäristön suhteen sitoutumista eikä panostusta kestäväan laatuun. Monimutkaistuneen prosessin intressitahojen tunnistaminen saattaa johtaa pahimmillaan vääristyneeseen ja haitalliseenkin rakentamiseen.

Arkkitehtuuripoliittisen ohjelman mahdollisuudet

Voidakseen ohjata kehitystä ja asettaa rakennetulle ympäristölle realistisia tavoitteita, tulee yhteiskuntakoneiston jatkuvasti seurata elinkeinoelämän tekemisiä ja päivittää sekä strategiaansa että taktiikkaansa. Taloudelliselle ohjauksen rinnalle tarvitaan myös kulttuuriohjauksen välineistö. Tämä edellyttää toimivaa yhteydenpitoa poliittisen johdon, kansalaisten ja organisaatioiden välillä. Tässä tarkoituksessa arkkitehtuuripoliittinen ohjelma on eräs lupaavimpia ympäristön laadun ohjailemisen välineitä. Arkkitehtuuripoliittikka voidaankin nähdä uutena työkaluna, strategiana, yhteistyömuotona ja neuvontaprosessina ja erityisesti, jos siihen onnistutaan kytkemään kannustavia elementtejä, jotka hyödyttävät kaikkia osapuolia rakentamisessa ja rakennusten käytössä. Tällä välineellä voidaan kenties päästä lähemmäksi maankäyttö- ja rakennuslain tarkoittamaa kansalaisvastuuta.

Viime vuosien rakennetun ympäristön mallimaa on ollut Hollanti, joka on tuottanut lakisääteisesti jo neljännen päivitetyn arkkitehtuuripoliittisen ohjelmansa. Suomi on perinteisesti maailman tunnetuimpia arkkitehtuurimaita, mutta valitettavasti emme ole osanneet tällä asialla riittävästi ratsastaa. Arkkitehtuuri on koettu jokamiehen oikeudeksi Suomessakin, mutta sitä on rasittanut ylhäältä ohjatun maku ja korkeakulttuurinen perussävy. Arkkitehtuuri ja rakennettu ympäristö tulisi jatkossa nähdä myös meillä yhteisenä intressinä ja huolenaiheena sekä koko arkiympäristöä koskevana laatutekijänä.

Oma valtakunnallinen arkkitehtuuripoliittinen ohjelmamme on lähtenyt hyvin vauhtiin ja saanut paikallisia seuraajia. Alku on ollut temaattisesti painottunutta ja tuottanut konkreettisia tuloksia. Olemme myös saaneet ensimmäistä kertaa Suomen historiassa "arkkitehtuurivirkamiehen", joka toimii Valtion rakennustaidetoimikunnan puitteissa ja työkseen edistää ja seuraa arkkitehtuuripoliittikkaa. Se on hyvä alku esimerkiksi hollantilaisen mallin mukaiselle, kokonaiselle arkkitehtuuriorganisaatiolle, jonka toimintaa johtaa "valtakunnanarkkitehti".

Jotta Suomesta tulisi jatkossa eräs edelläkävijöistä kansalaisten kokeman rakennetun ympäristön laadussa ja toisaalta arkkitehtuurin asiantuntijoiden tunnistamassa tasossa, tarvitaan rohkeita päätöksiä sekä toteuttamisen infrastruktuurin että varsinaisten toimenpiteiden huomattavasti tähänastista mittavammassa resursoinnissa. Arkkitehtuuripoliittinen ohjelma tulee arvioida ja päivittää lähivuosien aikana sekä säännöllisesti sen jälkeenkin. Siihen on myös lisättävä yhteiskuntastrateginen näkökulma. Arkkitehtuuripoliittikan käytäntö on laajennettava koko maan kattavaksi, paikallishallinnon ja jopa yritysten tasolle yltäväksi toimintakulttuuriksi, johon kansalaiset osallistuvat, ja joka koskee koko rakennettua ympäristöä. Yhteiskunnan on toteutettava esimerkkiprojekteja, joiden dokumentointi ja julkistaminen avaavat hyvän toimintamallin kaikille. Maahamme pitää perustaa alueellisia, aktiivisesti toimivia arkkitehtuurikeskuksia, jotka toimivat paikallisen väestön voimin ja ehdoilla sekä ammentavat sisältönsä paikallisista vahvuuksista.

On elintärkeää jatkaa keskustelua siitä, minkälainen on se Suomi, missä me haluamme tulevaisuudessa asua ja työskennellä ja millä keinoin siihen päästään. Voidaanko rakennetulla ympäristöllä edistää luovien, dynaamisten keskustusten syntymistä? Voidaanko rakentamisesta tehdä rakennustaidetta? Tarjoavatko asuinympäristömme toimivuutta, yhteisöllisyyttä, kestävyyttä, turvallisuutta, viihtyisyyttä, esteettistä kiinnostavuutta ja harmoniaa? Osaammeko rakentaa yhteistä ympäristöä moniäänisesti ja tasapainoisesti, toimivuuden, eettisyyden ja kauneuden ehdoin? Osaammeko rakentaa maastamme hyvän ja kauniin, ympäristön, joka tyydyttää ja palvelee kansalaisiaan ja parantaa Suomen mahdollisuuksia pärjätä kovenevassa kansainvälisessä kilpailussa.